

EESTLANE ETNOLOOG EUROOPLANE

Indrek Jääts

Eesti avalikkusele on Ilmar Talve (17.1.1919–21.4.2007) ehk tuntud eelkõige väliseesti kirjanikuna ning kahtlemata ongi tema panus eesti kirjandusse märkimisväärne. Tema elutöö põhisisuks on aga rahvateaduslikud uurimused, mida etnoloogidest kolleegide seas tänagi kõrgelt hinnatakse. Meie sõjakeerises võõrsile sattunud rahvaskaaslasest kujunes rahvusvahelise mastaabiga etnoloog. Võib öelda, et ta viis ellu oma armastatud nooreestlaste üleskutse „Jäägem eestlasteks, aga saagem ka eurooplasteks!“ Omandanud laiapõhjalise erialase hariduse esmalt Tartu ning seejärel Stockholmi ülikoolis, andis ta Turu ülikooli etnoloogia professorina tohtu panuse rahvateaduse arengusse Soomes. Ilmar Talve oli klassikaline Euroopa etnoloog, kelle jaoks oli alati oluline uuritavate kultuurinähtuste laiem ühiskondlik kontekst ning erinevalt suurest osast kultuuriantropoloogidest ka ajalooline perspektiiv. Juba pensionipõlves pöördus ta tagasi Eesti materjali juurde ning koostas kapitaalse ülevaate kodumaa kultuuriloost. Jääb vaid kahetseda, et ajalooliste asjaolude tõttu ei saanud Ilmar Talve anda suuremat panust rahvateaduse arengusse Eestis, ning tänada õnne, et niigi läks. Järgnevalt vaatleme lähemalt, mida Ilmar Talve etnoloogina korda saatis. Tema ilukirjanduslikku loomingut puudutan vaid möödaminnes.

Kevad Eestis

Ilmar-Aleksander Thalfeldt (aastast 1936 Talve) sündis 17. jaanuaril 1919 Petrogradist pisut ida pool asuvas Mgas, kus tema isa

töötas metsatööde juhatajana. Järgmise aasta sügisel opteerus perekond vastiseseisvunud Eestisse. Oma lapsepõlve ja kooliea veetis Ilmar Tapal. Huvi eesti rahvakultuuri vastu tekkis tal juba koolipõlves. Algkooliõpilasena hakkas ta kirja panema vanaemalt kuulnud muistendeid ja vanasõnu ning 1930. aastate algul sai temast Eesti Rahva Muuseumi korrespondent. (Teder 1989: 48)

1938 lõpetas ta Tapa ühisgümnaasiumi humanitaarharu ning astus Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonda, õppima etnograafiat, rahvaluulet, eesti keelt ja kirjandust. 1940 asus ta tööle Eesti Rahva Muuseumi, juhendas korrespondentide võrgu tööd ning koostas mitmeid küsimuslehti: tõrva- ja sõepõletamisest, nahatöötlemisest, liiklemisvahenditest (koos Helmut Hagariga), küla ametimeestest ja ühiskondlikust rahvakultuurist. (Viires 1989: 281) 1942. aastal kaitses ta filosoofiamagistri kraadi. Küllaltki mahuka väitekirja (234 lk) pealkiri oli „Eesti vanemast tehnikast I. Tõrva- ja sõepõletamine Eestis“. Autor ei piirdu seal vaid Eesti materjali kirjeldamise ja analüüsiga, vaid vaatlleb seda kõike laias geograafilises kontekstis, mis ulatub idapoolseist soome-ugri rahvaist bulgaarlasteni. Käsikiri on Tartu ülikooli raamatukogus tänini tallel.

Sama 1942. aasta sügisel, sõja tingimustes, käis Talve koos Eerik Laidi, Gustav Ränga, Paul Ariste ja kunstnikuna kaasas olnud Ilmar Linnatiga Ingerimaal, Leningradi piiravate Saksa vägede tagalas vadjalaste rahvakultuuri uurimas. Talve ülesandeks oli tegeleda ühiskondliku rahvakultuuri, meeste käsitöö ja liiklemisvahenditega. See oli omapärane ekspeditsioon. Teadlased pidid sõjaväevormi ning relvi kandma, aga mis teha – võimalust tuli kasutada, sest ilmasõdadevahelisel perioodil eesti uurijad ju Ingerimaale (v.a selle Eestile kuuluv lääneserv) ei pääsenud. Läände pagenud teadlased ei pääsenud sinna ka pärast sõda. Etteruttavalt võib öelda, et Ilmar Talve sai oma Vadjamaa materjalid ja fotod, mis olid Eestisse jäänud, 1960. aastate lõpul siiski salamisi kätte ning kirjutas nende põhjal raamatu vadjala rahvakultuurist (*Vatjalaista kansankulttuurina*. Helsinki 1981).

1943. aastal taheti Talvet Saksa sõjaväkke võtta ning sellest pääsemiseks läks ta Soome, kus temast sai nn soomepoiss. Need olid keerulised ja seiklusrikkad aastad, mille kohta huviline võib lugeda Ilmar Talve autobiograafia I osast „Kevad Eestis“ (Tartu 1997) ning ilukirjanduslikumas vormis ka tema romaanist „Juhansonis reisid“

(Lund 1959). Igal juhul, 1945. aasta sügiseks jõudis Ilmar Talve Eesti, Saksamaa ja Taani kaudu Rootsi ning asus elama Stockholmi.

Kutsumatu külaline

Mitmed Baltimailt Rootsi pagenuid rahvateadlased leidsid abi ja tuge tollase Rootsi ühelt juhtivalt etnoloogilt, professor Sigurd Erixonilt (1888–1968). Erixon võttis oma tiiva ja juhendamise alla ka Talve, seda enam, et nende huvialad langesid osaliselt ühte (külaühiskonna uurimine). Nii leidis Talve kiiresti erialast tööd. 1945–1954 ja 1957–1959 töötas ta Stockholmi Rahvateaduse Instituudi (*Institutet för folklivsforskning*) amanuensisenä.¹ Kuigi Talve leidis ka Rootsis võimalusi tegeleda Eesti ainesega, tuli nüüd siiski keskenduda eelkõige kohalikule materjalile (viimase hulka kuulus ka Värmlandi soomlaste ehk nn metsasoomlaste uurimine). Muuseumis andis Talve oma panuse Erixoni juhtimisel koostatud rootsi rahvakultuuri atlase (*Atlas över svensk folkkultur* I. 1957) valmimisse. Töö kõrvalt hakkas Talve Stockholmi ülikoolis Põhjamaade ja võrdlevat rahvateadust tudeerima ning sai 1951 filosoofialitsensiaadi paberid.² Litsensiaaditöö pealkirjaks oli „Rehed Rootsis“ (*Rior i Sverige*). Aastail 1954–1957 võis Talve Stockholmi ülikooli stipendiaadina doktoriväitekirjale pühenduda ning 1960 kaitses ta samas filosoofiadoktori kraadi. Väitekirja pealkirjaks oli „Saun ja viljakui-vati Põhja-Euroopas“ (*Bastu och torkhus i Nordeuropa*. Nordiska museets handlingar 53. Stockholm 1960, 544 lk). Töös käsitletakse peamiselt Rootsi ja Norra materjali, ent mitte isoleeritult, vaid kogu Põhja-Euroopa rahvakultuuri taustal Gröönimaast Uuraliteni. Selle uurimistöö põhjal avaldas ta ka raamatu Kirde-Euroopa rehest (*Den nordosteuropiska rian*. Folklivsstudier VI. Helsingfors-København 1961).

Talve ei keskendunud siiski ainult oma erialasele tegevusele, vaid oli aktiivne osaline ka tollastes pagulasringkondades, tegi kaastööd mitmetele kohalikele eestikeelsetele väljaannetele. Muuseumis huvitus ta eesti kultuuriloost, eriti nooreestlastest, ning avaldas sel teemal mitmeid kirjutisi. Programmartiklis „Eesti kultuuriajaloo problee-

---

¹ Abiline, käealune.

² Litsentsiaat on teaduskraad, midagi meie magistri- ja doktorikraadi vahepealset.

me“ (*Tulimuld* 1952, nr 4–5) rõhutas Talve muuseas vajadust tegeleda ka mõisate ja linnade osaga eesti kultuuriloos.

Ilmar Talve elust Rootsisis saab huviline esmaallikast pärinevat täpsemat teavet tema autobiograafia II osast „Kutsumatu külaline“ (Tartu 1998). 1959. aastal asus Ilmar Talve koos perega elama Turu linna Soomes.

Kolmas kodumaa

Aastail 1959–1960 töötas Ilmar Talve Turu ülikooli äsjaasutatud Rahvateaduse Instituudi (*Kansatieteen laitos*) assistendina ning eesti keele lektorina. 1960–1962 oli ta sama instituudi dotsent ning professori kohusetäitja, jätkates ühtlasi eesti keele õpetamist. 1962 valiti Ilmar Talve nelja kandidaadi hulgast Turu ülikooli esimeseks soome ja võrdleva rahvateaduse professoriks. Tema sidemed Soome rahvateadusega (*kansatiede* – etnograafia, etnoloogia) ning justkui ettevalmistused selle omal alal mõjuka ja lugupeetava ametikoha saamiseks olid aga alanud juba aastaid tagasi.

1950. aastail oli Talve Soome teadusväljaannetes avaldanud mõned eesti ja soome rahvakultuuriga seotud artiklid. Aastail 1955–1960 juhtis Talve S. Erixoni vaimus Soome Rahvusmuuseumi külaurimisekspeditsioone. 1958. aastal ilmus tema sulest ajakirjas *Suomalainen Suomi* (nr 7) teedrajav programmartikkel „Rahvateadus ja murranguaeg“ (*Kansatiede ja murroskausi*). Seni olid soome rahvateadlased tegelenud eelkõige traditsioonilise talurahvakultuuri uurimisega. Kaasaegses Euroopa etnoloogias toimunud arenguist mõjutatud Talve kutsus üles pöörama tähelepanu ka linnadele, töölistele ja igasugu ametimeestele. Talve juhtimisel kujunes Turu ülikooli Rahvateaduse Instituudist 1960.–1970. aastail üks juhtivamaid ja uuendusmeelsemaid etnoloogiakeskusi Soomes. Need olid Ilmar Talve kui etnoloogi kõige viljakamad aastad, ta näitas end tohutult töövõimelise ning laiahaardelise uurijana ning võimeka organisaatorina. Tema juhendatavad teadlased ja üliõpilased hakkasid tegelema maakäsitöölise, metsa- ja raudteetöölise ning paberi- ja klaasivabrikute töölise eluolu uurimisega. Talve ise uuris näiteks Satakunta parvepoisse ja Soome saeveskrite töölise elu ja töötingimusi, ent ei kaotanud huvi ka traditsioonilise talurahvakultuuri vastu, huvitudes eriti selle muutumisest ajas ning seostest linnakultuuriga. Muuseas

tegeles ta näiteks titeliikude (*varpaiset*) tavaga, esimese linnaskäigu-ga seonduvate kommetega, kiikumisega, nime- ja sünnipäevatradit-sioonidega, pulmakommetega ning rahvapärase toidumajandusega. Tema artikleid ja raamatuid avaldati erinevates keeltes nii Soomes, Rootsis kui Saksamaal.³

1970. aastaks jõudis Talve üldistavate ülevaateteoste avaldami-seni Soome rahvakultuurist tema ajaloolises arengus. Esmalt valmis raamat „Soome rahvaelu ajaloolised taustategurid“ (*Suomalaisen kansanelämän historialliset taustatekijät*. Helsinki 1972, 182 lk), kus antakse ülevaade Soome asustusloost, sotsiaalsetest rühmadest, usuelust ja mitmesuguste ühiskondlike institutsioonide ajaloost. Järgnes ülevaade Soome kultuuripiirkondadest (*Suomen kulttuuri-rajosta ja -alueista*. Helsinki 1972).

Eelnevate tööde edasiarendusena valmis kapitaalne ning samas populaarne üldkäsitlus soome rahvakultuurist (*Suomen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja*. Helsinki 1979, 403 lk). Lisaks ta-lupoegadele on seal antud ülevaade ka töölistest ja linlastest ning seda kõike avaras sotsiaal-ajaloolises kontekstis. Raamat osutus po-pulaarseks. Populaarsemaks kui veidi varem ilmunud Toivo Vuore-la samalaadne teos (*Suomalainen kansankulttuuri*, 1975, taastrükk 1977, 775 lk). Talve raamatut hakati Soomes kasutama õpikuna ning nüüdseks on välja antud juba kolm trükki (viimati 1990). Teos on tõlgitud inglise (1997) ja ungari keelde (2000).

Turu Ülikooli etnoloogiaprofessorina töötas Ilmar Talve kuni pensionile minekuni 1986. aasta algul. Emeriitprofessorina jäi ta aga aktiivseks ka hiljem ning säilitas Rahvateaduse Instituudis oma ka-bineti ning üpris mõjuka positsiooni. Töötasid seal ju valdavalt tema enda kunagised õpilased. 1990. aastate algul sagesid Ilmar Talve kontaktid taasiseseisvunud kodumaaga. Ühtlasi lõpeb selle ajaga ka tema autobiograafia viimane köide „Kolmas kodumaa“ (Tartu 1999), mis käsitleb elu Soomes.

Pensionipõlves koostas Ilmar Talve justkui muuseum, siirast hu-vist ja armastusest ainese vastu pea 700-leheküljelise ülevaateteose Eesti kultuuriloost. Nagu eespool nägime, ei sündinud see raamat

---

³ Üpris hea, ehkki mitte ammendava ülevaate Ilmar Talve teaduslikust produkt-sioonist ühes originaalpealkirjade ja ilmunisandmetega annab Ants Viires artiklis „Ilmar Talve teadusmehena“ (1989).

tühjalt kohalt. Eesti kultuuriloo erinevaid aspekte oli Talve uurinud juba 1950. aastail *Rootsis*. Selle raamatu koostamisega ning selle lehekülgedel näitas ta end taas Eesti patrioodina. Tema sõnul on see raamat „jutustus sellest, kuidas eesti rahvas pikkade sajandite jooksul eestlasena püsis, kuidas ta lõpuks vabanes hariduse abiga muutus kultuurrahvaks ning saavutas lõpuks ka poliitilise iseseisvuse; [---] pikk essee või jutustus meie isamaa kultuurist ja selle kasvamise raskustest, kuid ka eesti rahva sitkusest ja elujõust“ (Talve 2004: 3, 5). Seegi Talve teos (2. trükk 2005) on osutunud üpris populaarseks ning paistab, et leiab teatud määral kasutamist õpikuna. Nii selle kapitaalse ülevaate teose, kuid loomulikult ka kogu eelneva elutöö põhjal valiti Ilmar Talve 2005. aastal Rahvusmõtte auhinna esimeseks laureaadiks ning Tartu Ülikooli audoktoriks.

Pole midagi öelda, kordaläinud elu ja aukartusäratav elutöö, kõigi raskuste kiuste!

Kirjandus

Talve, Ilmar 2004. *Eesti kultuurilugu. Keskaja algusest Eesti iseseisvuseni*. Tartu: Ilmamaa.

Teder, Eerik 1989. Ilmar Talve – kirjanik. – *Keel ja Kirjandus* 1: 48–50.

Viires, Ants 1989. Ilmar Talve teadusmehena. – *Keel ja Kirjandus* 5: 281–283.